

PAPER DETAILS

TITLE: Findik Tariminda Mevsimlik Isçiler: Giresun Örneği

AUTHORS: Gizem SIMSEK

PAGES: 1-16

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2646894>

Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun ÖrneğiGizem ŞİMŞEK **Özet**

1970’li yıllarda sosyal bilimler alanında ortaya çıkan tarımda dönüşüm tartışmaları, kapitalizmin tarımdaki gelişim yönü ve kırsal bölgelerdeki sosyal ve ekonomik ilişkileri nasıl etkileyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu dönemde Türkiye’de tarımda dönüşüm tartışmalarının alevlendiği ve bu doğrultuda yapılan çalışmaların arttığı görülmüştür. 1980’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye tarımında neoliberal politikaların etkisinin oldukça hissedilmekte ve tarımda dönüşüm sürecinin başladığı görülmektedir. Ancak tarımda gerçekleşen bu dönüşüm üzerinde yapılan alan araştırmalarında azalma meydana gelmiştir. Oysaki yaşanmakta olan bu süreç, tarım sektöründeki istihdam ve üretim yapılarında ciddi değişiklikler meydana getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye tarımında yaşanan bu gelişmelerin anlaşılabilmesi ve takip edilebilmesi ancak alan çalışmalarının nitelikli biçimde artırılması ile mümkündür. Mevsimlik tarım işçiliği söz konusu dönüşüm ile birlikte tarımsal istihdamda ön plana çıkan çalışma biçimlerinden biridir.

Tarım sektörünün emek yoğun çalışma biçimi olan mevsimlik tarım işçiliği gerek çalışma koşulları gerek yaşam koşulları açısından oldukça zorlayıcı bir istihdam biçimidir. Hem uzun çalışma saatleriyle hem güvence yoksunluğuyla çalışan işçiler sosyal ve ekonomik yönden toplumun dezavantajlı grupları içerisinde. Bu nedenle çalışma ve yaşam koşullarının tespiti ve iyileştirilmesi için yapılan alan çalışmaları oldukça önemlidir. Bu çalışma, fındık hasadında çalışmak amacıyla Giresun ilinin Bulancak ilçesine gelen ve bölgede yaşayan işçiler ile dayıbaşıları, bahçe sahipleri arasında süregelen enformel ilişki yapısını ele almaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilen çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Nicel veriler açık ve kapalı uçlu soru formlarından, nitel veriler ise derinlemesine görüşmeler ve katılımlı gözlemlerden elde edilmiştir. Böylece Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilerin sosyal ve ekonomik durumlarını kapsayan genel bir görüntü çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik Tarım İşçiliği, Fındık İşçileri, Göç, Giresun.

Seasonal Workers in Hazelnut Agriculture: The Case of Giresun**Abstract**

The discussion of transformation in agriculture, which emerged in the field of social sciences in the 1970s, focuses on the development direction of capitalism in agriculture and how it will affect social and economic relations in rural areas. During this period, it was seen that the debates on transformation in agriculture in Turkey flared up and the studies carried out in this direction increased. When it comes to the 1980s, the affection of neoliberal policies in Turkey's agriculture is felt and it is seen that the transformation process in agriculture has begun. However, there has been a decrease in field studies on this transformation in agriculture. However, in this ongoing process brings about serious changes in the

* Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D Doktora Öğrencisi, gizemyasar23@gmail.com

employment and production structures in the agricultural sector. Therefore, it is possible to understand and follow these developments in Turkish agriculture only by increasing the field studies in a qualified way. Seasonal agricultural work is one of the working forms that come to the fore in agricultural employment with the said transformation.

Seasonal agricultural work, which is the labor-intensive form of work in the agricultural sector, is a very challenging form of employment in terms of both working conditions and living conditions. Workers who work with both long working hours and lack of security are among the disadvantaged groups of the society in terms of social and economic aspects. For this reason, field studies for the determination and improvement of working and living conditions are very important. This study deals with the ongoing informal relationship structure between the workers who come to the Bulancak district of Giresun province to work in the hazelnut harvest and live in the region, the dayibasi (*leader of worker group) and the garden owners. In the study carried out in 2017, qualitative and quantitative research methods were used together. Quantitative data were obtained from open and closed-ended questionnaires, and qualitative data were obtained from in-depth interviews and participatory observations. Thus, a general image covering the social and economic conditions of the workers working in the hazelnut harvest in Bulancak district has been tried to be drawn.*

Keywords: Seasonal Agricultural Work, Hazelnut Workers, Migration, Giresun.

Giriş

Mevsimlik tarım işçileri, Türkiye’de tarım ilişkileri içerisinde önemli bir paya sahiptir. Çoğunlukla ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden hareket eden işçiler aileleri ile birlikte yılın büyük bir kısmını çeşitli ürünlerin ekim-dikim ve hasadında çalışarak geçirmektedir. Uzun yıllardır devam eden bu üretim ilişkilerindeki mevcut sorunlar süregelmekte, günlük hayatta ve basında ise yalnızca söz konusu koşullar nedeni ile gerçekleşen kazalar ve tartışmalar ile yer bulmaktadır. Öte yanda bu konuda yapılan akademik çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmaların ağırlıklı olarak mevsimlik işçilerin mevcut çalışma ve yaşam koşullarındaki eksiklikleri sonuçlar halinde ortaya koyan durum raporları olduğu göze çarpmaktadır. Oysa Türkiye’de tarım ilişkilerindeki konumuna bakıldığında mevsimlik tarım işçiliği çok daha çeşitli kapsam ve yönleri ile ele alınması gereken bir alan olduğu görülmektedir.

Fındık tarımı Karadeniz bölgesi için önemli bir ekonomik faaliyettir. 2021 yılında 684 bin ton olarak hesaplanan fındık miktarının 303.909’u

Doğu Karadeniz bölgesinden elde edilmiştir.¹ Ayrıca Türkiye’de 2021 yılı fındık ihracatı 2 milyar 259 milyon 142 bin 7 dolar olarak gerçekleşmiştir.² Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma Karadeniz tarımında önemli bir yeri olan fındık tarımında çalışma ilişkilerini çok yönlü ele almak ve mevcut koşulların temelindeki nedensellik ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma, 2017 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilen alan çalışmasını temel almaktadır.³ Gerçekleştirilen araştırma sürecinde fındık tarımının içerdiği üretim faktörlerine geniş ölçüde yer verilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda fındık işçilerinin yanı sıra bahçe sahipleri, tarım aracıları ve dayıbaşıları⁴ ile derinlemesine görüşmeler ve

¹ Detaylı bilgi için bakınız: “Bitkisel Üretim İstatistikleri” <https://data.tuik.gov.tr> (28.09.2022).

² Detaylı bilgi için bakınız: “Yıllara Göre Fındık ve Türkiye İhracatı” https://www.giresuntb.org.tr/ihracat_yil_tr.php (28.09.2022).

³ Bu araştırma 1 Ağustos- 10 Eylül 2017 tarihleri arasında, Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilmiş olan “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçilerin Çalışma ve Yaşam Koşulları: Giresun Örneği” adlı yüksek lisans tezindeki bulgulardan oluşturulmuştur.

⁴ Mevsimlik tarım işçiliğinde fındık üreticileri ile işçiler arasındaki çalışma ilişkilerinin kurulmasında önemli bir

gözlemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üretim ilişkilerinde önemli etkisi olan Fındık Üreticileri Sendikası (Fındık-Sen), Giresun İŞKUR Müdürlüğü, Bulancak Ziraat Odası, Bulancak İlçe Kaymakamlığı yetkilileri ile de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırması bulgularından hareketle bölgede çalışmakta olan mevsimlik tarım işçilerinin yerli⁵, Gürcü ve Kürt işçilerden oluşması nedeniyle işçi grupları arasında karşılaştırmalı analizlere yer verilmiştir. Bu nedenle çalışmanın nicel verileri Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan 21 Gürcü, 21 Kürt fındık işçisi ve 19 bahçe sahibi ile gerçekleştirilen açık ve kapalı uçlu soruları içeren yarı yapılandırılmış soru formlarından elde edilmiştir. Diğer işçi gruplarına kıyasla azınlıkta olan yerli işçiler ise derinlemesine görüşmelere dâhil edilmiştir. Ayrıca çalışma sırasında karşılaşılan yaşları 14-17 aralığında olan çocuk işçiler de bu görüşmelerin içerisinde yer almaktadır.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya yönelik temel kavramlar ifade edilecek ve Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel gelişimi kısaca ortaya konacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilen araştırmanın doğrultusunda fındık tarımında üretim ilişkileri analiz edilecektir. Ayrıca çalışmadan elde edilen sonuçlar üzerinde durularak, göz ardı edilen mevsimlik işçi emeği görünür kılınacaktır.

1. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Türkiye’de Mevsimlik Tarım Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye bulunduğu konum nedeni ile dört mevsimin birlikte yaşandığı bir ülkedir. Yaşanan bu farklı iklimlerin özelliklerine bağlı olarak

çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi mümkün olmuştur. Söz konusu tarım ürünlerinin bakım ve hasat dönemlerinde gerçekleştirilen kısa süreli çalışmalar ise mevsimlik tarım işçiliği olarak ifade edilmektedir (Demir, 2015, s.180).

Mevsimlik tarım işleri üzerine yapılan bazı araştırmalarda mevsimlik tarım işleri ve gezici işler kavramlarının aynı anlamda kullanıldığı göze çarpmaktadır. Halbuki söz konusu iki kavram birbirinden oldukça farklıdır. Genellikle bir kereye mahsus gerçekleştirilmesi ve çalışma süresinin belirsiz olması ile gezici işçilik mevsimlik işçilikten ayrılmaktadır. Mevsimlik tarım işleri ise yılın belirli dönemlerinde gerçekleşen ve bu nedenle çalışma sürelerinin yaklaşık olarak bilinebildiği işlerdir. Öte yandan tarım işçiliğine yönelik çalışmalar incelendiğinde “*mevsimlik*”, “*günlük*”, “*gezici*”, “*geçici*”, “*gezici-geçici*” gibi kavramların tarım işçiliğini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Tarım işçileri arasındaki en temel ayrım ise “*sürekli*” ve “*geçici*” kavramlarıdır. Sürekli tarım işçileri tarımsal çalışmalarını bir faaliyet dönemi boyunca sürdürmekte, geçici tarım işçileri ise belirli tarımsal ürünlerin bakım ve hasat dönemlerinde talep edilen işgücü ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak özel veya devlete ait olduğuna bakılmaksızın tarım işletmelerinde çalışan işçiler sürekli tarım işçisi olarak görülmektedir (Ulukan ve Cigerci Ulukan, 2011).

Son dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda gezici işçilik kavramının mevsimlik tarım işçiliği ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan, söz konusu iki kavram arasındaki farkı ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Bu doğrultuda bulundukları bölgelerde çalışmaya giden tarım işçileri geçici (günöbirlik) işçi olarak, çalışmak için farklı bölgelere göç eden işçiler ise gezici işçi olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldırak vd. 2003, s.5). Gezici tarım işçileri birden çok farklı bölgelere çalışmaya giderek yıl boyunca tarımsal faaliyetleri sürdürebilmektedir. Mart- Nisan aylarında pamuk çapasında çalışmak üzere yola çıkan gezici işçi grubu, Mayıs- Haziran aylarında meyve ve sebze, Temmuzda kayısı, Ağustos-Eylül aylarında fındık, kış döneminde narenciye

yeri olan ve farklı bölgelerde çavuş, elçi ve aracı olarak adlandırılabilen kişilere dayıbaşı denir. Dayıbaşı bahçe sahibine işçi bulmak, çalışma koşulları ve yevmiyeler hakkında bahçe sahibi ile pazarlık yapmak, işçilerin sorunları ile ilgilenmek ve işçilere borç vermek gibi sorumlulukları üstlenen kişidir.

⁵ Çalışmada yerli işçiler kavramı ile Giresun bölgesinde yaşayan işçiler kastedilmiştir.

hasadına katılarak yıl boyunca birden çok bölge ve işte faaliyet gösterebilmektedir (Akbiyık, 2008, s.231). Mevcut çalışmamızın bulgularını da oluşturan söz konusu işçiler yanlarında getirdikleri beslenme ve barınma malzemeleri ile geldikleri bölgelerde geçici yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Öte yandan fındık ve çay hasadında çalışmak üzere ülkeye giriş yapan Gürcü işçiler de dikkat çekmektedir.⁶

Tarımda işçileşme sürecinin tarihi, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden günümüze uzanan bir süreçtir. Savaşların akabinde gerçekleşen toprak ve işgücü kayıpları, vergilerin arttırılması ve bazı yerel yönetimlerin hukuka aykırı olarak gerçekleştirdikleri toprağa el koyma gibi uygulamalar köylülerin yoksullaşmasına ve farklı geçim kaynağı arayışına neden olmuştur. Bu doğrultuda farklı bölgelerdeki tarım işlerinde çalışma eğilimi giderek artmıştır. Ancak söz konusu tarım işçiliğinde tam mülksüzleşme henüz gerçekleşmemekle birlikte mevcut toprakların geçimi sağlayacak ekonomik etkinliğe sahip olmadığı bilinmektedir (Yıldırım, 2015, s.65).

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin ilk defa 1830 yılında Kavalalı İbrahim Paşa tarafından Sudan’dan Çukurova’ya getirilen pamuk işçileri ile başlamıştır. Öte yandan İbrahim Paşa işçilerin çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler de yapmıştır (Akbiyık, 2008, s.229). Buna karşılık işçiler de akşam duasında “*Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, İbrahim Paşa’ya rahmet, ağamıza devlet, kesemize bereket, kör şeytana lanet, peygamberimize salavat.*” diyerek gönül borçlarını ödemektedirler (Uran, 1939, s.15).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarımda yaşanan en önemli sorun işgücü kıtlığı olmuştur. Bu sorunun çözülebilmesi adına tarımsal işgücü ihtiyacının fazla olduğu Adana’da “Amele Talimatnamesi” hazırlanmıştır. Yine bu dönemde

işçi olarak çalışanlar ağırlıklı olarak çiftçilerden oluşmaktadır. Tarım ürünlerinin ekim-dikim ve hasat dönemlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesi çiftçilerin farklı bölgelerde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışabilmesine olanak sağlamaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2014, s.42).

1950’li yıllar, tarımda neoliberal dönüşüm rüzgârının başladığı dönemdir. Söz konusu dönemde tarımda mevsimlik işçiliğin yaygınlaştığı göze çarpmaktadır. Tarıma yönelik devlet politikalarının ön plana çıkması ile tarımda makineleşme yaygınlaşmış, araziler ekime açılmış, tarımda verimlilik ve tarımsal işgücünde artış meydana gelmiştir. Piyasa koşullarının tarıma yönelik yeniden düzenlenmesi ve ulusal pazarın genişlemesi ile tarım üreticileri meta üreticisine dönüşmüş ve dolayısıyla endüstriyel tarımda önemli adımlar atılmıştır. Bu gelişmenin temelinde şüphesiz artan mevsimlik tarım işçiliği vardır. Geçimlik üretimini sağlayamayan bu nedenle tarımda ücretli olarak çalışan köylüler bu dönüşümün önemli bir parçasıdır (Yıldırım, 2015, s.155). 1980’li yıllar itibari ile neoliberalizmin artan etkisi ve sonucu olarak mülksüzleşme ve işçileşmenin arttığı görülmektedir. Küçük toprak sahibi köylüler kırdan kentlere veya başka bölgelere giderek mevsimlik işçilik yapmaya ve böylelikle geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizmin etki alanının genişlemesi ile diğer dönemlerde tarımda ortaya çıkan işgücü açığı yerini işgücü fazlalığına bırakmıştır. Nitekim önceki dönemlerde çiftçiler çalıştıracak işçi bulmada zorlanırken günümüzde kolaylıkla işçi bulabilmekte, tarım işçileri iş bulmakta zorlanmaktadır (Şeker, 1986, s.100).

Günümüzde mevsimlik tarım işçileri genellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinden ve ağırlıklı olarak Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinden diğer bölgelere giderek tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan ülke dışından da mevsimlik işçi göçleri alınarak tarımda işgücü ihtiyacı giderilmektedir.

⁶ Birbirinden farklı kavramlar ile ifade edilen tarım işçilerinin odak noktası yaptıkları işi mevsimlik olarak gerçekleştirmeleridir. Bu nedenle çalışmada yer alan yerli, yerli göçmen ve yabancı göçmen işçi grupları tüm grupları belirtmesi amacıyla “mevsimlik tarım işçisi” kavramı kullanılması tercih edilmiştir.

2. Fındık Tarımında Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik Tarım İşçileri

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin yaygın olarak görüldüğü alanlardan biri fındık hasadıdır. Aynı zamanda Karadeniz bölgesinin en önemli tarım ürünlerinden olan fındık, Batı Karadeniz kıyılarından Gürcistan sınırına kadar uzanmaktadır. Karadeniz sahil şeridinde yer alan Bulancak ilçesi hem ekonomik hem de nüfus yoğunluğu açısından Giresun’un en büyük ilçesidir. Fındık hasadının ilçe halkının sosyal ve ekonomik ilişkilerini düzenleyen çok yönlü bir faaliyet olduğu görülmektedir. Yapılması planlanan ödeme, düğün ve alışveriş gibi tüm faaliyetlerin “*fındıktan sonra*” söylemi ile düzenlenmesi bu durumun en önemli kanıtıdır.

1980’li yıllardan beri etkisini gösteren neoliberal dönüşümler ile Giresun ilinin gelişmiş ilçelerinden biri olan Bulancak’ta gerek yurt içi gerek yurt dışı göçlerin arttığı görülmüştür. Yaşanan gelişmeler neticesinde bölgenin ağırlıklı olarak geçim kaynağı olan fındık tarımı ihtiyaç duyulan ekonomik etkinliği sağlayamamaktadır. Nitekim 1985 yılında 76.083 olan ilçe nüfusu 2007 yılında 59.000’e gerilemiştir (Yılmaz, 2010, s.149). Diğer yandan 2018 yılında 453.192 olan Giresun il nüfusu, 2021 yılında 450.154 olarak gerçekleşmiştir.⁷ İl nüfusunun ağırlıklı olarak kırsal kesiminde meydana gelen azalmalar tarımsal işgücünde önemli bir eksikliğe yol açmıştır. Bu bağlamda fındık tarımında mevsimlik tarım işçileri bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünü önemli ölçüde karşılamaktadır. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerine çalışma ve yaşam koşulları konusunda gereken önemin verilmediği görülmektedir.

2.1 Fındık Tarımında Çalışan Mevsimlik İşçi Grupları

Giresun İli Bulancak ilçesinde 2017 yılında gerçekleştirilen araştırmada yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemler neticesinde fındık tarımında çalışan işçiler yerli, Gürcü ve Kürt olmak üzere üç gruptan

oluşmaktadır. Fındık tarımında bakım süreci daha çok bilgi ve ustalık gerektirdiğinden daha çok yerli işçiler tercih edilmekte, küçük üreticiler ise bakım işlerini kendileri gerçekleştirmektedir (Ulukan ve Cigerci Ulukan, 2011, s.9). Hasat döneminde ise mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun ağırlıklı olarak Kürt ve Gürcü işçilerden oluştuğu yerli işçi sayısının çok az olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada işçiler ile yapılan görüşmeler 21 Kürt, 21 Gürcü ve 10 yerli olmak üzere gruplandırılmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri arasında ortaya çıkan bu tabakalaşmanın en önemli nedeni ücrettir. Nitekim görüşme yapılan bahçe sahipleri de yerli işçilerin ücretlerinin yüksek olması nedeniyle Gürcü ve Kürt işçilerin tercih edildiğini belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni ise yerli işçilerin işte uzmanlaşmış, yerel deyişe göre “*iş biliyor*” oluşudur. Dolayısıyla hem işte uzmanlıkları hem diğer işçi gruplarına göre daha kısa çalışma süreleri ve sayıca daha az olmaları fındık tarımında yerli işçi çalıştırma tercihinin etkilemektedir.

Mevcut bu tabakalaşmanın sonucunda mevsimlik işçiler ayrımcılığa uğrayabilmekte ve farklı tutum ve davranışlara maruz kalabilmektedirler. Bulancak ilçesinde işçilerin önemli bir çoğunluğu ayrımcılığa uğradığını düşünmemekle birlikte, bazı işçiler yaşadıkları olaylar neticesinde ayrımcılığın var olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrımcılığın olduğunu ileri süren işçilerin tamamı Kürt işçilerdir ve ayrımcılık nedeni olarak “*etnik köken*” belirtmişlerdir. Yaşanan olayı bir Kürt işçi şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bize burada başka bakıyorlar. Bakıyorlar arabanın plakası farklı taş atıyorlar”(Kürt Mevsimlik Tarım İşçisi, 42).

Herhangi bir mevsimlik işçisinin maruz kaldığı ayrımcı söylem veya davranışlar bölgede çalışan tüm mevsimlik işçileri etkileyici boyutlara ulaşabilmektedir. Nitekim önceki yıllarda Tirebolu ve Bulancak ilçelerindeki mevsimlik işçilerin konaklama alanları terör olaylarının arttığı dönemlerde bölge halkından bazı vatandaşlar tarafından yakılmıştır. Bu olay sonucunda güvenlik amaçlı ilçelerdeki konaklama

⁷ Giresun ilindeki nüfus değişiminin detaylı incelemesi için bkz: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (05.06.2022)

alanları kaldırılmıştır.⁸ Dolayısıyla fındık tarımında çalışan tüm işçiler barınma konusunda mağdur olmuştur. Sonuç olarak, söz konusu toplumsal dışlamalara diğer işçi gruplarında rastlanmaması mevcut ayrımcılığın tarım işçisi olmaktan ziyade etkin kökene yönelik olduğunu doğrulamaktadır. Kürt işçilerin doğrudan terör kavramı ile eş görülmesi özellikle olayların arttığı dönemlerde mevcut ayrımı daha da derinleştirmektedir. Diğer yandan işçi grupları arasında bir anlaşmazlık saptanamamasına karşın, ücretlerini düşürdüğü iddiası ile Gürcü işçilerin çalışmasından rahatsız olduğunu belirten Kürt işçiler de vardır.

2.2. Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri İle İlişkiler

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma ilişkileri tarım aracıları ve bahçe sahipleri olmak üzere iki temel dinamik üzerine kurulmuştur. Çalışma biçiminin herhangi bir resmiyete dayanmaması ve herhangi bir şekil şartı taşımaması tüm çalışma sisteminde söz konusu iki dinamiğin etkisini fazlasıyla arttırmaktadır. Nitekim fındık hasadında çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu (%62) çalışma öncesinde bahçe sahibi ile ya da tarım aracıları ile sözlü bir anlaşma yaptıklarını ifade etmiştir. Buna karşın işçilerin bir kısmı yazılı ya da sözlü bir anlaşma yapmamıştır. Herhangi bir anlaşma yapmayan işçilerin çoğunluğu (%52) ise Gürcü işçilerdir. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Tarım aracıları mevsimlik tarım işçileri ile bahçe sahibi arasındaki iletişimi sağlayan bir köprü durumundadır. Mevsimlik tarım işçileri adına bahçe sahipleri ile iletişim kurlmaları tarım aracıları belirli sorumluluklar yüklenmekte, bu sorumluluklar aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri ile kurulan bağımlılık ilişkisini de güçlendirmektedir. Sonuç olarak tarım aracıları mevcut sorumlulukları mevsimlik tarım işçilerini kendilerine bağlayan bir güç kaynağı olarak

görürken, işçiler de tarım aracılarını belirsiz iş piyasasında bir güvence mekanizması olarak görmektedir.

Tarım aracılarının mevsimlik tarım işçilerine ücret garantisi sağlaması önceliklidir. Nitekim görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%64) tarım aracılarının kendilerine ücret garantisi sağladığını ifade etmişlerdir. İşçi grupları temelinde incelendiğinde ücret garantisinin en fazla (%81) Kürt işçilerde sağlandığı görülmektedir. Yerli işçilerde ise yaşadıkları bölgelerde çalıştıklarından çalışma ilişkilerinde tarım aracıları kullanmak pek yaygın değildir.

Tarım aracıları ve mevsimlik tarım işçileri arasındaki ilişkiler yalnızca iş bulma ve ücret garantisi sağlama ile sınırlandırılmamıştır. Aracılar, işçilere aktif çalışma dönemi dışında da yardımda bulunabilmektedir. Yaptıkları işin gereği çalışma dönemi dışında işçiler maddi sorunlar yaşayabilmektedir. Bu dönemlerde işçilere maddi yardım yapan tarım aracıları işçiler ile aralarındaki bağımlı ilişkiyi güçlendirecek bir adım daha atmış olurlar. Görüşme yapılan işçi gruplarında da bu uygulama yaygın olup, Kürt işçilerin büyük çoğunluğunda (%84) daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra aracılar işçilere besin yardımı, tedavi masrafları ve göç edilen yer ile çalışma bölgesi arasındaki ulaşımın sağlanması gibi konularda da yardımcı olabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki görüşme yapılan beslenme ve tedavi masraflarında tarım aracılarının maddi yönden yardımı söz konusuysa, ulaşım konusunda masraflar işçiler tarafından karşılanmaktadır. Aracılar yalnızca araç tedarikini sağlamaktadırlar.

Yukarıda belirtilen konular ile ilgili tarım aracıları ile işçiler arasında bazen uyuşmazlıklar çıkabilmektedir. Görüşme yapılan aracılar bu uyuşmazlıkların ortaya çıkmasını önlemek adına çalışma döneminden önce bir araya gelerek ortak bir çözüm aradıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca tarım aracıları işçiler ile çalışma ilişkilerinin devam edebilmesi için söz dinleme-sözünde durma, güvenilirlik ve çalışkanlık olmak üzere üç kriterin altını çizmiştir. Dolayısıyla aracılar

⁸ Niyazi Ulugölge, Bulancak İlçe Kaymakamı, “Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı görüşme, Bulancak 2017.

çalışacakları ekibi uyum içerisinde çalışabilecek şekilde belirlemeye çalışmaktadır.

Bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik tutum ve davranışları işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını şekillendiren önemli bir etkidir. Bahçe sahibinin işçilere karşı yüklendiği sorumluluklar ile orantılı olarak işçilerin çalışma ve barınma koşulları değişebilmektedir. Fındık tarımında çalışan işçilerin neredeyse tamamı (%98) bahçe sahiplerinin ücret dışında başka sorumlulukları da olduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan işçiler ise yerli işçiler olup, bahçe sahibi ile aralarındaki ilişki yalnızca ücret üzerine kurulmuştur.

Farklı bölgelerden çalışmaya gelen mevsimlik işçilerin en önemli sorunu barınma olmaktadır. Barınma alanları işçilerin dinlendikleri ve sonraki çalışma gününe hazırlandıkları yer olduğundan büyük önem taşır. Görüşme yapılan işçilerin büyük çoğunluğu (%87) bahçe sahiplerinin gösterdikleri alanlarda konaklamaktadır. İşçi grupları incelendiğinde ise Kürt işçilerin tamamının ve Gürcü işçilerin büyük çoğunluğunun (%87) bahçe sahibinin gösterdiği alanlarda konakladığı tespit edilmiştir. Diğer Gürcü işçiler ise ilçe merkezinde tarım araçlarının belirlendiği evlerde konaklamaktadır. Uzun çalışma saatleri altında çalışan işçilerin bir diğer sorunu ise beslenmedir. Bazı bahçe sahipleri bu ihtiyacının karşılanmasını da üstlenmektedir. Ancak bahçe sahipleri yemek ihtiyacını giderirken genellikle ücret üzerinden kesinti yapmaktadır. Nitekim Kürt işçilerin küçük bir kısmı (%19) kesinti yapılmaksızın yemek ihtiyaçlarının giderildiğini belirtirken, Gürcü işçilerin önemli bir kısmı (%53) yemek ihtiyacının bahçe sahibi tarafından karşılandığını belirtmiştir. Bunun yanında nadir olmakla birlikte bazı yerli işçilerin öğle yemeği ihtiyacının bahçe sahiplerince karşılandığı öğrenilmiştir. Ayrıca yaygın olmamak ile birlikte işçilerin küçük bir kısmı (%2) kıyafet ihtiyacının da bahçe sahiplerince karşılandığını belirtmiştir. Konaklama alanı ile ilgili içme ve kullanma suyunun temini, elektrik temini gibi konular da önem taşımaktadır. Görüşme yapılan fındık

işçilerinin büyük çoğunluğu (%87) bahçe sahibi tarafından temin edilen içme ve kullanma sularını kullanmaktadır. Ayrıca işçilerin tamamı konakladıkları alanlarda elektrik temin edildiğini ifade etmişlerdir.

Bahçe sahipleri tarım araçları gibi tedavi, ulaşım gibi masraflarını da karşılayabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin bir kısmı (%32) tedavi masraflarının bahçe sahipleri tarafından karşılandığını ifade etmişlerdir. İşçi grubu temelinde incelendiğinde ise bu durumun daha çok (%58) Kürt işçilerde yaygın olduğu görülmüştür. Ulaşım masrafları konusunda da işçilerin önemli bir çoğunluğu (%60) bahçe sahibi tarafından karşılandığını belirtmiştir.

Bazen işçiler ile bahçe sahipleri arasında ücret, konaklama, çalışma süreleri vb. konularda uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir. Genellikle tarım araçları işçi ve bahçe sahibi arasında bir köprü işlevi görse de bazı durumlarda işçiler ile bahçe sahipleri arasında sorun yaşanabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin neredeyse tamamı (%96) bahçe sahibi ile bir sorun yaşamadıklarını belirtirken, küçük bir kısmı (%4) aralarında tartışma çıktığını belirtmiştir. Anlaşmazlık yaşanan konuların barınma alanı ve farklı işlerde çalıştırılma talebi olduğu ifade edilmiştir. İşçilere barınma alanı olarak gösterilen mekanların insani yaşama şartlarına uygun olmaması çok büyük bir sorundur. Ayrıca işçilerin bahçe sahibi tarafından bir nesne olarak görülmesi ve farklı işlerde de çalıştırılmak istemesi işçiler ile bahçe sahibi arasında büyük bir anlaşmazlığa neden olmaktadır. Enformel ve güvencesiz bir şekilde çalışan işçiler söz konusu işleri yapmak istememeleri durumunda işlerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıyadırlar. Bunun sonucunda mevsimlik işçiler bahçe sahibinin uygun gördüğü diğer işleri de yapmak zorunda kalmaktadırlar.

2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Bir Bakış

Mevsimlik tarım işçileri çalışacakları işleri bulurken çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Fındık hasadına gelen işçiler genellikle tarım araçları ve akraba ya da tanıdık aracılığı ile iş bulmaktadır. Fındık hasadında çalışan işçilerin bir

bölümü (%33) kendi yaşadıkları bölgelerde bulunan tarım araçları ile iş bulma yöntemini tercih etmiştir. Bu işçilere tarım araçları ile yakınlık derecesi sorulduğunda ise komşuluk, akrabalık gibi yakın ilişkiler olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca işçilerin bir kısmı (%20) ilçeye geldikten sonra bölgedeki tarım araçları ile iletişim kurarak çalışacakları bahçeleri bulmaktadırlar.

Fındık hasadında çalışan işçilerin küçük bir bölümü (%9) ise önceki yıllarda çalıştıkları bahçelerde çalışmaya devam etmektedir. Görüşme sırasında bir Kürt hanenin 11 senedir aynı bahçede çalıştıklarını, aralarındaki karşılıklı güven ilişkisini şu sözler ile ifade etmiştir:

“11 yıldır burada çalışıyoruz. Geldiğimizde bunlar küçüktü. Şimdi okuyorlar. Burada çalıştıklarıyla okul paraları çıkıyor. Bahçe sahibi iyi biri. Bize yatacak yer veriyor, yemek veriyor. Biz de çalışıyoruz.”

Fındık hasadındaki işçilerin bir kısmı ise (%21) çalışacakları bahçeleri kendilerinin bulduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu işçilerin önemli bir çoğunluğu yerli işçiler olmakla birlikte göçmen işçilerin bazıları da bu gruba dahildir. Ancak gerek barınma gerek iş bulamama gibi tüm risklerin işçilere yüklendiği bu durum fazla tercih edilmemektedir. Fındık hasadındaki işçilerin önemli bir çoğunluğu (%66) çalışmak amacıyla her yıl aynı bölgeye geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda Bulancak ilçesine mevsimlik işçi olarak gelen hanelerin önemli bir bölümünün aynı hane üyelerinden oluşmakta olduğu söylenebilir.

Fındık hasadında çalışan işçilerin çalışma sürelerindeki uzunluk önemli bir konudur. Nitekim işçilerin önemli bir kısmı (%40) günün 10 saatini çalışarak geçirmektedir. Diğer yandan işçilerin neredeyse yarısının 9-9.5 saat çalıştığı öğrenilmiştir. İşçilerin küçük bir bölümünün ise (%3) 11 saate varan çalışma süreleri olduğu öğrenilmiştir. İşçilerin yalnızca bir bölümünün (%8) 8 saat ve altındaki sürelerde çalıştığı görülmüştür. Söz konusu işçilerin ise yarısı yerli ve diğer yarısı Gürcü işçilerden oluşmaktadır. İşçi grupları temelinde incelendiğinde en uzun

çalışma süreleri Kürt işçilere aittir. Onu sırasıyla Gürcü ve yerli işçiler takip etmiştir.⁹

Fındık tarımında işçiler, iş bulabildikleri sürece haftanın her günü çalışabilmektedir. Nitekim görüşme yapılan işçilerin neredeyse tamamı haftanın 7 günü çalışabildiklerini belirtmişlerdir. Benzer bir sonuç Bulut(2013)'un Sakarya'da fındık hasadında çalışan işçiler ile gerçekleştirdiği çalışmada da görülmüştür (Bulut, 2013, s.64). Bu doğrultuda çalıştıkları fındık hasadında çalışan işçiler bulundukları bahçede işleri biter bitmez yeni çalışacakları alanlara ulaşmak için yola çıkmaktadır. Günlük ücret üzerinden çalışan işçiler için çalışmadan geçen her gün bir kayıp olarak görülmektedir. Fındık hasadı Ağustos ayında başlayan, hava koşullarının değişkenliğine göre Eylül ayı ortasına dek sürebilen tarımsal bir faaliyettir. Bu sürece bağlı olarak çalışma süreleri değişkenlik göstermektedir. İşçilerin yarısından fazlası 20-29 gün çalışmaktadır. Diğer yandan işçilerin bir bölümü (%34) 30 gün üzeri çalışmaktadır. Yapılan çalışmalarda Kürt işçilerin gün olarak daha fazla çalıştıkları saptanmıştır. Fındık hasadında işçiler çoğunlukla günde üç defa dinlenme molası yapmaktadır. Bu molalar öğleden önce, öğle ve akşamüzeri vakitlerinde gerçekleştirilmektedir. Sabah ve akşamüzeri molaları 15-20 dakika süren kısa süreli molalardır. Öğle vaktindeki mola ise yemek ve çay vakti olarak değerlendirilen bir saatlik zamandır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları içerisinde ulaşım önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim hem bahçeye ulaşım hem de göçmen işçilerin bölgeye ulaşımı çalışma potansiyelini etkileyen önemli bir unsurdur. Fındık hasadında çalışmakta olan göçmen işçiler bölgeye minibüsler ile seyahat ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında seyahat edilen minibüslerin kapasitelerinin çok üzerinde doldurulmasından şikayet etmişlerdir. Koltuk sayısından daha fazla kişinin yolculuk yaptırılmasına işçilerin

⁹ Çalışma sürelerine ilişkin yapılan bu hesaplamalar gün içerisindeki aktif çalışma sürelerine dayanmaktadır. Bu nedenle yapılan hesaplamalara dinlenme süreleri dahil edilmemiştir.

yanlarında getirdikleri beslenme ve barınma malzemeleri de eklenince oldukça rahatsız edici ve insani şartlara aykırı bir yolculuk yaşanmaktadır. Yaşadıkları yerden çalışmak üzere yola çıkan işçilerin insani şartlardan uzak, diğer malzemeler gibi bir çalışma objesi olarak taşımıcılığı yapılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım şartlarının iyileştirilmesi ve olası kazaların önüne geçilmesi adına 2017/6 Başbakanlık Genelgesi'nde yolculukların gerçekleştiği göç rotalarında denetimlerin sıklaştırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca can ve mal kaybının önüne geçilmesi adına 24.00-6.00 saatleri arasında yolculuk yapılması yasaklanmıştır. Ancak görüşme yapılan işçiler yolculukları sırasında herhangi bir uygulamaya rastlamadıklarını ifade etmiştir. Sonuç olarak yaşanan denetim eksikleri sonucunda yaşanan kazaların süregeldiği görülmektedir. 12 Ağustos 2018 tarihinde Bulancak ilçesinin Şemsettin mahallesinde mevsimlik tarım işçilerini taşıyan minibüs kaza geçirmiş, 3 kişi ölmüş ve 12 kişi yaralanmıştır (Yaşar, 2018). Yine 8 Ağustos 2022 tarihinde Ordu ilinin Ünye ilçesinde fındık işçilerini taşıyan minibüs takla atmış, 14 işçi yaralanmıştır.¹⁰

Fındık hasadında yer alan işçilerin yarısı çalışacakları bahçeye ulaşırken bahçe sahibinin tahsis ettiği araçları kullanmaktadır. İşçilerin önemli bir kısmı (%42) ise çalıştıkları bahçelere yürümektedirler. Söz konusu işçiler çalıştıkları bahçelerin konaklama alanı içerisinde ya da yakınında olması nedeni ile yürüdüklerini ifade etmiştir. Diğer yandan bahçe sahibinin tercihi doğrultusunda da çalışma bahçelerine yürüyen işçiler mevcuttur.

Mevsimlik tarım işçileri bir yıl içerisinde çeşitli tarım ürünlerinin ekim ve hasat döneminde çalışabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%57) 2017 yılı içerisinde fındık hasadı dışında herhangi bir tarımsal faaliyette işçi olarak çalışmamıştır. Diğer yandan Gürcü işçilerin bir bölümü (%34) çay hasadında,

küçük bir kısmı (%5) çayın yanında elma ve şeftali tarımında çalışmıştır. Kürt işçilerin bir bölümü (%20) kayısı, daha küçük bir bölümü (%10) pamuk hasadında çalışmıştır. Ayrıca Kürt işçilerin bir bölümünün (%24) soğan, domates, şeker pancarı ve mercimeğin hasadında da çalıştığı öğrenilmiştir. Yerli işçiler ise fındık hasadı dışında herhangi bir tarımsal faaliyette bulunmamaktadır.

2.4. Mevsim Tarım İşçilerinde Ücret ve Gelir

Çalışma ilişkileri, gerçekleştirilmesi gereken bir işin varlığı ve söz konusu iş gerçekleşmesi karşılığında ödenmesi gereken bir ücrete dayanmaktadır. Uzun süreli ve beden gücüne dayalı bir çalışma olan mevsimlik tarım işçiliğinde de diğer işlerde olduğu gibi ücret konusu büyük önem taşımaktadır. Buna karşın fındık tarımında çalışan işçilerin bir kısmı (%27) günlük ücret miktarını bilmemektedir. Günlük ücretini bilmeyen işçilerin büyük çoğunluğu (%79) Kürt işçilerden oluşmaktadır. Gürcü işçilerin ise sadece bir kısmı (%21) günlük ücreti hakkında bilgi sahibi değildir. Öte yandan yerli işçilerin tamamı alacakları günlük ücret hakkında bilgi sahibidir.

Giresun Valiliğince oluşturulan İl Ücret Komisyonu 2017 yılı fındık hasadında çalışan işçiler için çalışma ücretini herhangi bir cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemek bahçe sahibine ait olduğunda 60 TL, yemek işçiye ait olduğunda ise 66 TL olarak belirlemiştir.¹¹ Görüşme yapılan işçilerin neredeyse yarısı (%48) 56-75 TL, bir kısmı (%19) 76-95 TL ve küçük bir kısmı (%3) 55 TL ve altında günlük ücret ile çalışmaktadır. İşçilerin yalnızca çok küçük bir kısmı (%1) 96 TL'nin üzerinde günlük ücret aldığını belirtmiştir. 55 TL ve altında ücret alan işçilerin tamamı Kürt işçilerden, 96 TL'nin üzerinde ücret alan işçilerin tamamı yerli işçilerden oluşmaktadır. Kablay'ın çalışmasında

¹⁰ Habertürk, “Ordu’da işçileri taşıyan minibüs takla attı”(08.08.2022)

¹¹ 2020 yılı fındık hasadında çalışacak işçi ücretlerinin asgari tutarı cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemek bahçe sahibine ait olduğunda 100 TL, yemek işçiye ait olduğunda 110 TL olarak belirlenmiştir. 2021 yılı ücretleri sırasıyla 120 TL, 135 TL olarak belirlenmiştir. 2022 yılı işçi ücretleri ise 216 TL ve 245 TL'dir.

da yerli işçi ücretlerinin göçmen işçilerden daha yüksek ücretler ile çalıştığı bilinmektedir (Kablay, 2015, s.106). Göçmen işçiler arasında da en yüksek ücret Gürcü işçilere verilmektedir. Dolayısıyla Kürt işçiler ücret skalasında en düşük günlük ücrete sahip grup olmuştur. Yine Ulukan ve Cigerci Ulukan tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen çalışmada da aynı sonuç ortaya çıkmıştır (Ulukan ve Cigerci Ulukan, 2011).

Mevsimlik tarım işçiliğinde ücreti etkileyen önemli durumlardan biri de tarım araçlarının aldıkları komisyondur. Fındık hasadında çalışan işçilerin neredeyse yarısı (%42) tarım araçlarına komisyon verdiğini ifade etmiştir. Bu komisyonun miktarı yapılan anlaşmaya göre değişmekle birlikte günlük ücretin %10-%5 arasındadır. Bazı işçiler ise bir günlük ücretlerinin tamamını komisyon olarak aracıya vermektedirler. Tarım araçlarına komisyon veren işçilerin büyük çoğunluğu (%64) ise Kürt işçilerden oluşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri hak ettikleri ücretleri alma konusunda bazen sorunlar yaşayabilmektedir. Tarım işlerinin kayıt dışı ve güvencesiz bir şekilde yürütülmesi nedeniyle işçiler ücret konusunda mağdur olabilmektedir. Ayrıca mevcut haklarını koruma konusundaki bilgi eksiklikleri ve tarım araçları ile aralarındaki bağımlı çalışma ilişkisi de ücret konusunda yaşadıkları mağduriyetten kurtulmalarında önemli engellerdir. Fındık hasadında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu (%82) ücretlerini elde etme konusunda bir sorun yaşadıklarında ya iş bulmasını sağlayan tarım aracı ya da yanında çalıştığı bahçe sahibi ile konuşma yolunu seçmektedir. Bunun yanı sıra çok az da olsa mahkemeye başvururum, ziraat odasına başvururum ve fiziksel güç kullanırım diyen işçiler de vardır.

2.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları

Mevsimlik tarım işçileri çalışmak için geldikleri bölgelerde geçici bir yaşam düzeni oluşturmaktadır. Bu nedenle beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla göç

ettikleri bölgelerden çeşitli malzemeleri de yanlarında getirmektedirler.

Mevsimlik tarım işçileri daha önce de belirtildiği gibi tarım araçları ve bahçe sahipleri sorumluluğunda beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ancak günlük ücretlerinden kesintiye uğramaması adına işçilerin önemli bir çoğunluğu (%58) beslenme ve barınma ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Bu durumun Kürt işçilerde daha yaygın olduğu görülmüştür. Bu nedenle fındık hasadına gelen Kürt işçilerin önemli bir çoğunluğu (%62) gelirken ihtiyaç duyabilecekleri beslenme, barınma ve mutfak eşyalarını yanlarında getirmiştir. Buna karşın Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%48) kişisel eşyaları dışında herhangi bir eşya getirmediği tespit edilmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinde ortak eşya kullanımı önemli bir sorundur. Nitekim görüşme yapılan işçilerin büyük çoğunluğu (%87) beslenme ve barınma malzemelerini ortak kullandıklarını belirtmiştir. Bu durum işçilerin gerek beslenme gerek ise hijyen yönünden insan sağlığı için uygun olmayan koşullarda yaşamasına neden olmaktadır. İşçi grupları temelinde bakıldığında Gürcü işçilerde ortak kullanımın daha yaygın olduğu öğrenilmiştir. Diğer yandan yapılan gözlemler sonucunda işçilerde beslenmenin ağırlıklı olarak tek tip ve yetersiz olduğu görülmüştür. Yemekler genellikle açık havada (konaklama alanının önündeki alanlar), büyük sacların üzerinde pişirdikleri hamur, yufka vb. besinlerden oluşmaktadır. Çalışma şartlarına bakıldığında işçilerin beslenme alışkanlıkları gün içerisinde tükettikleri enerjiyi destekleyici biçimde değildir. Bu durum bağışıklıkları üzerinde olumsuz etki yaratmakta, onları hastalıklara karşı savunmasız bırakmaktadır.

Günlük yaşantıda oldukça sık karşılaşılan kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rol ve görevler mevsimlik tarım işçileri arasında da bulunmaktadır. Çalışmanın sürekliliği için yapılması gereken faaliyetler kadın işçilerin sorumluluğundadır. Bu doğrultuda kadın işçi sabah kahvaltılarını ve akşam yemeklerini hazırlamakta, ertesi günün öğle yemeğini

yapmakta ve bahçede sofrayı kurmaktadır. Ayrıca varsa çocukların ve barındıkları alanın temizliği ile yine kadın işçi ilgilenmektedir. Aslında yemek işleri ile ilgilenen kadın işçi aşçı olarak çalışmakta ve çift yevmiye almaktadır. Ancak kadın işçilerin ücretleri hane reisi olan eşlerine ödendiğinden kadın işçiler mevcut emekleri üzerinde bir hak iddia edememektedir. Bu yönüyle mevsimlik tarım işçiliği cinsiyete dayalı iş bölümünü daha keskin bir hale sokmaktadır. Bu durum aynı zamanda tarıma dayalı çalışma ilişkilerinde patriarkal yapının süregeldiğinin de göstergesidir (Kablay, 2015, s.212).

İşçilerin çalışacakları bir sonraki güne hazırlandıkları ve çalışma sonrası dinlenmeye çekildikleri yer olan barınma alanlarının durumu oldukça önemlidir. Çalışma yapılan 2017 yılında bölgede işçilerin konaklaması için hazırlanmış herhangi bir alanın olmadığı gözlemlenmiştir. Daha önceki çalışma dönemlerinde Kürt işçilerin ilçe hayvan pazarlığına yerleştirildiği bilinmektedir (Yeniay, 2011, s.86). İlçe kaymakamlığı ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde mevsimlik işçilerin barındırılması Giresun ili bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın gerçekleştiği dönemde Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Aksu mahallesinde mevsimlik işçilerin barındırılması amacıyla bir tesis inşa edildiği öğrenilmiştir. Söz konusu tesisin araştırma yapılan dönemde kullanıma açılmadığı görülmüştür. 2022 fındık hasadı dönemi için tesisin eksikleri gözden geçirilerek kullanıma hazır hale getirildiği ifade edilmiştir.¹²

Mevsimlik tarım işçileri yoğunlukla çalıştıkları bölge ve bahçelere yakın yerlerde konaklamaktadır. Fındık hasadında çalışan işçilerin de büyük çoğunluğu(%72) çalışılan fındık arazilerinin içerisinde konakladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Kürt işçilerin bir bölümünde (%28) çalışılan bahçenin bulunduğu köy veya sınırında konaklamaktadır. Gürcü işçilerin bir bölümünde ise (%24) ilçe merkezinde veya sınırında konaklama görülmüştür. Buna ek

olarak ilçe merkezinde işçiler için tahsis edilmiş bir barınma alanı olmadığından çoğunluğu Kürt işçilerden oluşan tarım işçileri dere ve deniz kenarlarına kurdukları çadırlarda konakladığı gözlemlenmiştir. Böylece su ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan boğulma ve taşkın riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca çadır yerleşmelerinde oturma ve uyku alanlarının bir olması, tuvalet, banyo ve tuvalet gibi ihtiyaçların karşılanamaması gibi durumlar işçileri güvenlik, hijyen ve mahremiyet yönlerinden mağdur olmalarına neden olmaktadır (Kablay, 2018, s.216). Bu yönleriyle çadırda barınan işçilerin diğerlerine kıyasla daha zor şartlara sahip olduğu söylenebilir.

Fındık hasadında çalışan işçilerin kaldıkları mekanlar farklılık gösterse de söz konusu mekanların yaşam kalitesi açısından düşük düzeyli alanlar olduğu gözlemlenmiştir. Görüşme yapılan bahçe sahipleri fındık hasadı için çalışmakta olan işçilere tahsis ettikleri alanların kapalı mekanlar olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu alanlar bahçe sahibinin evinin yakınlarında bulunan depo, eski ahır ya da eski evler gibi izbe yapılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönden söz konusu alanların toplu yaşam koşullarına aykırı ve korunaksız olduğu söylenebilir. Mevsimlik işçiler toplu halde kaldıklarından konaklama alanının büyüklüğü önemli bir unsur olmaktadır. Fındık tarımında yaşayan işçilerden 35 metrekareden küçük alanlarda yaşayanların tamamının Kürt işçilerin bir kısmından(%19) oluştuğu tespit edilmiştir. Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%48) ve Kürt işçilerin bir bölümü (%34) 100 metrekareden büyük alanlarda konaklamaktadır. Bu bağlamda Kürt işçilerin barınma alanlarının daha küçük olduğu söylenebilir. Bu açıdan Kürt işçilerde ortak alan kullanımı Gürcü işçilere oranla daha fazladır.

Konaklama alanlarında temel ihtiyaçların karşılanabilmesi işçilerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan konaklama alanında mutfak, banyo, tuvalet, su, elektrik gibi ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır. Görüşme yapılan işçilerin tamamı barınma

¹² Detaylı bilgi için bkz: “Giresun Fındık Hasadı Konusunda Hazır” (<http://www.giresun.gov.tr/giresun-findik-hasadi-konusunda-hazir>(11.08.2022)

alanlarında banyo ve tuvaletin olduğunu belirtmişlerdir. Ancak banyolara sıcak su doğrudan sağlanamadığı için işçiler yıkanmak amaçlı büyük kazanlarda su ısıtmakta ve bu nedenle bahçeden geldikten sonra temizlenebilmek için sıra beklemektedirler. İçme ve kullanma suyu olarak Gürcü işçilerin tamamı, Kürt işçilerin ise önemli bir çoğunluğu (%67) şebeke suyunu kullanmaktadır. Kürt işçilerin diğerleri ise köy çeşmesi ve kuyulardan su ihtiyacını giderdiklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak işçilerin büyük çoğunluğu herhangi bir araç veya işlem olmaksızın suya doğrudan ulaşmaktadır. Ancak kaynağı tam olarak bilinmeyen dolayısıyla sağlığı tehdit edebilecek suların kullanımı da mevcuttur. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının giderilmesi açısından elektrik sağlanması gereklidir. Görüşme yapılan fındık işçilerinden edinilen bilgilere göre elektriğin sağlanması ve kullanımına yönelik herhangi bir sorun tespit edilmemiştir. İşçiler barınma alanlarında sürekli olarak elektrik sağlandığını belirtmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarına yönelik en önemli sorunlardan bir tanesi mutfak malzemelerini yerleştirebilecekleri bir mutfakın olup olmaması durumudur. Yapılan gözlemlerde belirli bir standardı olmaksızın fındık işçilerinin mutfak olarak adlandırdıkları bir bölümün varlığından söz edilebilir. Fındık hasadında çalışılan mevsimin yaz olması nedeni ile besin bozulmalarından kaynaklı herhangi bir rahatsızlığın yaşanmaması için buzdolabı kullanımı önem taşımaktadır. Görüşme yapılan Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%47) besin maddelerini buzdolabında saklarken, önemli bir bölümü (%34) yiyecek dolabı oluşturduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan Gürcü işçiler ise besin maddeleri için bir yer belirlememiş, konaklama alanında herhangi bir yerde olduğunu ifade etmişlerdir.

Mevsimlik işçilere sağlanan konaklama imkanının karşılığında bahçe sahibine herhangi bir bedel ödenip ödenmediği de merak edilmiştir. Gürcü işçilerin büyük çoğunluğu (%81) konaklama için bahçe sahibine herhangi bir bedel

ödemezken, küçük bir bölümü (%14) elektrik su ve kira bedelini karşıladıklarını belirtmiştir. Yine Gürcü işçilerden az da olsa bu konu hakkında bilgileri olmadığını ileri sürenler olmuştur. Kürt işçilerin de büyük çoğunluğu (%76) herhangi bir bedel ödemediğini, geriye kalan işçilerin tamamı ise kira bedeli ödediklerini ifade etmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçileri sosyal güvenlik yönünden güvencesiz çalışmaktadır. Nitekim süresiz tarım işçileri olarak görülen mevsimlik tarım işçileri 2011 yılına dek sosyal güvenlik kapsamına alınmamış, 2011 sonrası için ise yalnızca genel sağlık sigortası ve yaşlılık sigortasından yararlanma hakkını elde edebilmiştir. Buna ek olarak aylık geliri asgari ücretin üçte birinden az olan işçilerin primlerinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Fındık hasadında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%52) güvencesiz çalışmaktadır. İşçilerin bir bölümü (%32) sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışmaktadır. Kayıtlı işçiler ise ağırlıklı olarak yerli işçilerden oluşmaktadır. Ayrıca Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olan işçilerin çoğunlukla mevsimlik tarım işçiliğini ek iş olarak yaptıkları görülmüştür. Dolayısıyla mevcut kayıtlar ilk yaptıkları mesleklere aittir. Fındık hasadında çalışan işçilerin yalnızca küçük bir bölümü (%4) primlerini kendisi ödemektedir. Bu durum işçilerin çoğunun aylık gelirlerinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Mevsimlik tarım işçileri için önemli bir diğer sorun ise tarım sektörüne dair kanun ve yönetmelikler hakkında bilgiden yoksun olmalarıdır. Bilgi eksikliği mevcut hakların korunamaması ve yeni hakların elde edilememesinde önemli bir etkindir. Fındık tarımında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu (%80) söz konusu kanun yönetmelikler hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan işçiler ise biraz bilgi sahibi olduklarını ifade etseler de bu olgu çok ikna edici olmamıştır. Nitekim 2017 yılı Nisan ayında çıkarılan Başbakanlık Genelgesi hakkında sorular sorulduğunda sağlıklı yanıtlar alınamamıştır. Giresun İş-Kur Müdürlüğü ise söz konusu

genelge doğrultusunda *Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme Bürosu* oluşturulduğunu ve fındık hasadında çalışan mevsimlik işçiler için gerekli sosyal güvenlik önemlerinin alındığını ifade etmiştir. Ancak fındık hasadının da yer aldığı tarım sektörü kayıt dışı istihdamda birinci sırayı korumaktadır.

2.6. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Emegi

Fındık tarımında yaşanan önemli sorunlardan biri şüphesiz çocuk emeğinin kullanımıdır. Denetim mekanizmasının zayıf oluşu, yoksulluk gibi nedenler tarımda çocuk emeği kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Bunun sonucunda fındık hasadında çalışmakta olan çocuk işçiler kendi fiziki güçlerini aşan faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Fındık hasadında çocuk emeği genellikle üç biçimde karşımıza çıkmaktadır: Aile ve akrabalarına ait bahçelerde çalışanlar, bölgenin yakınlarında bulunan il, ilçe ve köylerde çalışan yerli işçilerin çocukları ve farklı bölgelerden çalışmaya gelen göçmen işçi çocukları(Kalkınma Atölyesi, 2013, s.14). Kendi aile ve akrabalarına ait bahçelerde çalışan çocuklar genellikle 8-10 yaşına dek kardeşlerinin bakımını sağlayan ücretsiz aile işçisi olmakta, söz konusu yaştan itibaren ise fındık hasadına dahil olmaktadır. Ancak bu gruptaki çocuk emeği yaşları ilerledikçe eğitim, iş, evlilik gibi nedenlere bağlı olarak bölgeden ayrılmakta, buna paralel olarak fındık hasadına katılımları düşmektedir. Yerli işçilerin çocuklarında da benzer durumlar gözlemlenmekte ilerleyen yaş ile birlikte fındık hasadına katılımları düşmektedir. Buna karşın farklı bölgelerden gelen işçilerde çocuk emeği daha fazla kullanılmaktadır. Gürcü işçiler genellikle resmi bir biçimde çalışmadığından çocuklarını yanlarında getirmeyi çok fazla tercih etmemektedirler(Kablay, 2015, s.104). Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden gelen Kürt işçilerde ise çocuk emeği daha fazla görülen bir olgudur.

Mevsimlik tarım işlerinde çocuk emeğinin kullanılmasında ailelerin olduğu kadar bahçe sahipleri ve tarım aracılarının tutumu da önem taşımaktadır. Bahçe sahipleri işçilerin yoksul kesimlerden oluşması ve aileleri ile birlikte

çalışmaları nedeni ile çocukların çalışmalarını doğal karşılamakta ve çalışmalarında herhangi bir engel görmemektedirler. Nitekim bahçe sahipleri işçilerin yaş durumundan ziyade çalışma performanslarına bakarak hareket etmektedir. Bahçe sahiplerinin büyük çoğunluğu (%73) işçilerin performansı yüksek ise yaş gözetmeksizin çalıştırabileceğini ifade etmiştir. Görüşme yapılan bahçe sahiplerinin büyük çoğunluğu (%69) 18 yaşından küçük işçilerin çalışmasına müsaade etmektedir. Ayrıca 18 yaş altı işçi çalıştırılmadığı ileri sürülen bahçelerde de 8-10 yaş aralığında çocukların çalıştığı gözlemlenmiştir. Buna karşın bahçe sahiplerinin önemli bir çoğunluğu (%58) çocukların çalışma performansından memnun değildir. Çocuk işçilerin çalışma performansından memnun olmamalarına rağmen neden çalıştırdıkları sorulduğunda ise ailelerin isteği ve tarım aracısı ile yapılan anlaşmaları ileri sürmüşlerdir. Bahçe sahiplerine göre çocuk işçiliğinin engellenmesi ancak denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin eğitim ve ekonomik şartlarının yükseltilmesi, ailelerin çalıştığı sürelerde çocukların bedensel ve zihinsel olarak gelişimini destekleyecek faaliyetlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer yandan bahçe sahipleri ucuz olarak gördükleri çocuk emeğinden vazgeçebilmek için çiftçiye yapılan yardım ve desteklerin daha işlevsel olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Tarım aracıları ise çocukların kendilerinin ve ailelerinin istekleri doğrultusunda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında fındık hasadında çalışmanın çocuklar üzerinde fiziksel ya da gelişimsel herhangi bir olumsuz etkisi olmadığını ileri sürmektedirler. Tarım aracıları da bahçe sahiplerinde olduğu gibi fındık işçilerinde yaş kriteri gözetmemektedir. Yetişkin ve çocuk işçiler arasında yaş ve cinsiyete dayalı bir ayırım yapmadıklarını belirten tarım aracıları çocuk işçilerin ücretlerini hane halkı reisine ödemektedir. Bunun sonucunda çocuk işçiler emekleri üzerinde bir hak iddia edememekte ve sömürülmektedir. Benzer bir sonuca Kablay(2016)'ın çalışmasında da ulaşılmıştır.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesinde 15 yaşını dolduran çocukların çalışabileceği hükmü yer almaktadır. Ayrıca devamında 14 yaşını dolduran çocukların gelişiminin ve eğitiminin engellenmemesi şartı ile çalıştırılabileceği ifadesine yer verilmiştir. Öte yandan ILO’nun 182 No’lu “*En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*” en kötü çalışma biçimlerinden biri olarak tarımda ücretli işçiliği belirtmiştir. Söz konusu sözleşme, 18 yaşın altındaki çocukların en kötü biçimlerdeki işlerde çalışmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ILO ve 4857 sayılı İş Kanunu arasındaki muğlaklık göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan bu muğlaklık çocuk emeğinin sömürülmesine zemin hazırlamaktadır. Öte yandan mevsimlik işçi hanelerinin içinde bulunduğu maddi sorunlar hem bahçe sahipleri hem de tarım araçları tarafından çocuk emeğinin kullanılmasında haklı bir sebep olarak görülmeye devam etmektedir.

Sonuç

Gerçekleştirilen araştırma ile mevsimlik tarım işçilerinin yanı sıra İş-Kur, ziraat odası, Fındık-Sen gibi kurumlar ve fındık üreticileri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak fındık tarımında mevsimlik işçilik bütün yönleri ile incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirildiği Bulancak ilçesinde fındık hasadında mevsimlik tarım işçileri yoğun olarak yer aldığı görülmüştür. Söz konusu işçiler Doğu ve Güneydoğu bölgesinden gelen Kürt işçiler, Gürcü işçiler ve bölge içinden çalışmaya katılan yerli işçiler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Mevsimlik işçilerin kendi aralarında gruplara ayrılmış olması ise göçmen olarak çalışmaya gelen işçilerde ücret düşürücü bir etkiye yol açmıştır.

Fındık hasadına çalışmaya gelen işçiler yoksulluk nedeni ile bu işi yaptıklarını belirtmişlerdir. Nitekim hem Kürt işçiler hem de Gürcü işçilere göre mevsimlik tarım işçiliği hane yaşamını sürdürmenin temel gereklerinden biridir. Yerli işçiler ise fındık hasadında çalışmaya ek bir kazanç sağlama olarak yaklaşmaktadır. İşçi

gruplarının genelinde ise fındık hasadında çalışmak üzere yapılan anlaşma sözlü olarak gerçekleşmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçiliğinde en önemli sorunlardan bir tanesinin güvencesiz çalışma olduğu görülmüştür. Görüşme yapılan fındık işçilerinin önemli çoğunluğunun Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olmadığı, kayıtlı olan işçilerin ise ağırlıklı olarak yerli işçiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Genel Sağlık Sigortası primleri devletçe ödenen işçi sayısının fazla olması işçilerin büyük çoğunluğunun gelirinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunu kanıtlamaktadır.

Fındık tarımında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu gelecek yıl tekrar çalışmaya geleceğini belirtmiştir. Ayrıca Kürt işçilerden bir tanesi “*Yapılacak başka iş mi var, bununla para kazanıyoruz.*” diyerek mevsimlik işçiliğin geçimlerinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Öte yandan bir sonraki yıl çalışmak istemeyen işçiler ise çalışma ve barınma koşullarının zorluğu ve özellikle uzun sürelerde beden gücü ile çalışmanın yıpratıcılığının üzerinde durmuşlardır. Bir tarafta geçim şartlarının zorlayıcılığı bir tarafta kendi memleketlerinden uzak ve çetin çalışma koşulları da işçilerin bir kısmını gelecek sene fındık tarımında çalışma konusunda kararsız bırakmıştır.

Fındık tarımında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu bağımsız bir çalışma ortamı hayal ettiklerinden ticaret ile ilgilenmek istemişlerdir. Çiftçilik yapmak isteyen işçilerin görece daha az olması ise dikkat çekicidir. Ayrıca işçilerin önemli bir çoğunluğu devlet kademesinde memur veya işçi olmayı hayal etmektedir. Bu durum işçilerin iş ve gelir güvencesi altında çalışmak istediğinin önemli bir kanıtıdır. Tarım araçları ve bahçe sahiplerinin gözetiminde çalışan işçilerin bir kısmı ise bağımsız da tarım dışı işlerde çalışmaya daha hevesli olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Giresun İş-Kur müdürlüğüne fındık hasadının bitiminde işçilere bölgede çalışma fırsatının verilip verilemeyeceği sorusu, bölgede

tarım sektörü haricinde bir çalışma alanının olmayışı gerekçesi ile olumsuz yanıtlanmıştır.

Fındık tarımında ilçe bazında işçilere konaklayabilecekleri bir alanın olmadığı tespit edilmiştir. İşçilerin konaklamasına dair çalışmaların il bazında gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve 2017 yılında Giresun ilinde bir konaklama tesisi açılmış ancak faaliyet göstermemiştir. 2022 yılında ise söz konusu tesisin eksiklerinin tamamlanarak faaliyete hazır hale getirildiği ilan edilmiştir. Çalışma yapılan dönemde işçilerin çoğunlukla fındık hasadı yapılan arazilerin yakınlarında konakladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca ilçe merkezi ve köylerin sınırında konaklayan işçiler de mevcuttur.

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına yönelik uzun vadeli çözümlerin geliştirilmesi, mevcut devlet politikalarının ve uygulamaların bu eksende yeniden şekillendirilmesi açısından akademik çalışmalar çok önemlidir. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözülmesi, mevcut hakların korunması ve yeni hakların kazanılması ve gelişmelerin yakından takibi ancak yapılacak araştırmaların sürekliliği ile sağlanabilir. Fındık üreticilerinin dayanışmasını amaçlayan sendikal bir örgütlenme olarak Fındık-Sen dikkat çekmektedir. Buna karşın farklı işçi gruplarını bünyesinde bütünleştirebilecek bir sendikal örgütlenmeye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. İşçilerin tabakalaştırılmaksızın tüm talep ve sorunlarının savunulacağı bir örgütlenme olmadan, bireysel söylemlerle büyük adımlar atılamayacağı aşikardır. Öte yandan emek yoğun çalışan tüm mevsimlik tarım işçilerinin mevcut koşullarının iyileştirilmesi konusunda toplumun tüm kesimlerine sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

Akbıyık, N. (2008). Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 220-237. 11 08, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/70026> adresinden alındı.

Bulut, E. (2013). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaali Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Centel, T. (2016). Temel İş ve Sosyal Sigorta Yasaları (3. Baskı). İstanbul: Beta.

Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 1(144), 177-194.

Ordu’da İşçileri Taşıyan Minibüs Takla Attı. (2022, Ağustos). *Habertürk*. Erişim adresi <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-ordu-da-iscileri-tasiyan-minibus-takla-atti-3483546>.

Kablay, S. (2015). *Mevsimlik ve Gezici- Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler* (1. b.). (G. Yücesan-Özdemir, Dü.) Ankara: Notabene Yayınları.

Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. D. Yıldırım & E. Haspolat (Dü.) içinde, *Değişen Karadeniz’i Anlamak* (s.282-308). Ankara: Notabene Yayınları.

Kablay, S. (2018). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları: Fındık İşçileri Örneği. Özlem Şendeniz & Emek Yıldırım (Dü.) içinde, *Sirtında Sepeti Bafra’dan Hopa’ya Karadeniz’de Kadınlık Halleri* (s.209-231). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Kalkınma Atölyesi. (2013). *Fındık Hasadında Çalışan Çocuklar İçin Model Eylem Planı*, Ankara: Altan.

Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık Hasadının Oyuncuları*, Ankara: Altan.

Ulukan, U., Cığerci Ulukan, N. (2011). Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği. 2000’li yıllarda Türkiye’de İktisat ve Siyaset Rüzgarları İçinde (s.159-175). Ankara: Efil.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

Uran, H. (1939). Adana Ziraat Amelesi. İstanbul: Vakıf Kitapevi.

Resmi Gazete Web Arşivi “Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı Başbakanlık Genelgesi 2017/6, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419.htm> Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2022.

Şeker, M.(1986). *Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi*, İstanbul Değişim Yayınları.

Yaşar, M. “Bulancak’ta Ölümlü Trafik Kazası”www.bulancakhaber.net Erişim Tarihi: 20 Ekim 2019.

Yeniay, G. (2011). *Mevsimlik Tarım İşçiliği: Giresun Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırak, N., Gün, S., Gülçubuk, B. (2003). *Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: Tarım İş Sendikası.

Yıldırım, U.D. (2015). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Yılmaz, C. (2010). Giresun’un Bulancak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü ve Başlıca Özellikleri, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2 (1), 147-160.